

PAPER DETAILS

TITLE: Seyh Hayat b. Kays el-Harranî'nin Hayati, Kerametleri ve Bazı Hikmetli Sözleri

AUTHORS: Ahmet ASLAN

PAGES: 63-87

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257738>

Şeyh Hayat b. Kays el-Harranî'nin Hayatı, Kerametleri ve Bazı Hikmetli Sözleri

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN*

Giriş:

el-Harranî'nin Yaşadığı Dönemde Harran'da Siyasî ve Kültürel Durum

Hicrî IV./M. X. Yüzyılda İslam coğrafyasındaki siyasî ve mezhepsel bölünmeler hız kazanmıştı. Bunun neticesinde Sünnî-Şîî mücadelesi ve Batinî hareketler İslam coğrafyasının siyasî ve askerî birliği parçalamıştı. İran ve Irak bölgelerine hâkim olan Büveyhiler, Mısır'daki Fatimilerle işbirliği yaparak Abbasi Halifeliği'ni ortadan kaldırmak için güç birliği içine girmişlerdi. Sünnî halifeliğinin kurtuluşunu Horasan Bölgesi'nde yeni bir devlet kuran Selçuklularda gören Abbasi Halifesi el-Kâim Biemrilleh, onları Irak bölgesine çekmek istiyordu. Büveyhilerin komutanı el-Besasirî adıyla bilinen Aslan et-Turki'nin Fatimilerle gizli mektuplaşmalarından ve yıkıcı hareketlerinden endişelenen Abbasi Halifesi el-Kâim Biemrillah, H. 447/M. 1055 yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'i Bağdat'a çağırdı. Halifenin çağrısı üzerine Bağdat'a gelen Tuğrul Bey muhteşem bir törenle karşılandı. Selçukluların Irak bölgesine hâkim olmalarıyla Şîî Büveyhi devleti ortadan kalktı. Irak, Suriye ve el-Cezire bölgelerindeki bütün mahalli emirler de Tuğrul Bey'e itaatlerini bildirdiler¹ Daha sonraki tarihlerde Alparslan ve Melikşah İslam siyasî birliğini sağlamaya çalıştılar. Ancak Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın M.1092 yılında vefat etmesinden sonra Büyük Selçuklu Devleti parçalanmaya başladı. İslam coğrafyasında yine mahalli

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Ahaslan@harran.edu.tr.

¹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih*, Beyrut 1963, X, 609.

devletler dönemi dediğimiz bir dönem daha başlamıştı. Bu arada İslam coğrafyasındaki Şî-Batinî hareketler daha da hızlandı ve Hristiyan Avrupa ile işbirliği yapacak kadar ileri gitmişti¹. İslam âleminin bu siyasî bölünmüşlüğüne fırsat bilen Hristiyan Avrupa devletleri Haçlı seferlerini başlattılar. Haçlılar, Anadolu ve Suriye bölgelerini işgal ederek Urfa-Antakya-Kudüs ve Şam bölgesinin birçok şehrinde Haçlı kontlukları kurdular. ² Urfa Haçı Kontu Baudovin Boulogne Antakya haçlılarından yardım alarak Harran şehrini ele geçirmek için bir sefer dahi düzenlemişti. Ancak Mardin Hâkimi Artukoğlu Sökmen ve Musul Emiri Çökürmüş aralarındaki anlaşmazlıkları bırakarak onların üzerine yürüdüler ve 7 Mayıs 1104 yılında onlara büyük bir darbe vurdular.³

Suriye Selçuklu Devleti'nin Sultanı Tutuş H.488/M.1095 yılında ölünce oğulları Rıdvan ve ondan sonra Dukak devleti ayakta tutmaya çalıştılar. Ancak Dukak zamanında Suriye Selçuklu Devleti'nde Atabey Tuğtekin'in nüfuzu artmaya başlamıştı. Dukak'ın ölümünden sonra Şam Bölgesi'nin hâkimi Tuğtekin oldu ve Börüler emirliğinin temelini attı. Tuğtekin Haçlılara karşı yaptığı savaşlarla meşhur olmuş ve bölgede sözü geçer bir komutan haline gelmişti. Onun yerine geçen oğlu Börü özellikle Haçlılarla işbirliği içinde olan Batinî-İsmaililerle uğraştı ve çoğunu bölgeden sürmeye çalıştı. Ancak İsmaililer ona suikast düzenleyerek H.526/1132 yılında onu öldürdüler Börü'den sonra gelen halefleri halka karşı kötü davrandılar ve zalimce bir siyaset izlediler. Börülerin son lideri Muciruddin Abık, bölgeye hâkim olmaya çalışan İmaduddin Zengi'ye karşı Haçlılarla işbirliğine gidince Suriye halkı ona karşı

¹ Bu konu için Bkz. Ali Muhammed Code el-Ğamidî, *Biladü's-Şam Kubeyli'l-Ğazvi's-Salibi*, Mekke 1992.

² Haçlı seferleri için Bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev: Fikret İşıltan Ankara 1989, I-III.

³ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, İstanbul 1974, s. 81-93.

çıktı ve Halep Atabeyi Nureddin Zengi ile beraber oldu.¹ İşte bu çetin zamanda Irak ve Suriye coğrafyasına hâkim olan Zengiler Haçlı Hristiyanlara karşı cihat hareketinin bayraktarlığını yapmaya başladılar. Halep Atabeyi Nurettin Zengi Haçlılara karşı cihat açarak Kuzey Irak, el-Cezire ve Kuzey Suriye bölgelerini tek bayrak altında toplamaya çalıştı. Harran'ı kendisine üs yaparak H.539/M.1144 yılında Urfa şehrini onlardan almayı başardı.² Nureddin Zengi Haçlılara karşı yaptığı savaşlarda Şeyh Hayat'ın manevi gücünden feyz alıyordu. Nurettin Zengi'nin bir komutanı iken M.1171 yılında Mısır'daki Şii Fatimi Devleti'ne son veren Selahaddin Eyyubi daha sonraki tarihlerde Suriye, Irak ve el-Cezire bölgelerine de hâkim oldu ve Abbasi halifeliğinin hükmü altındaki İslam coğrafyasını tek bayrak altında toplayarak Haçlılarla mücadele etmeye başlamıştı. Selahattin Eyyübi de Şeyh Hayat'ın himmetlerine başvurmuş ve onun dualarını almaya çalışmıştı.³

Şeyh Hayat'ın doğup büyüdüğü Harran'daki dinî ve kültürel çevreye gelince buradaki İslamî kültürel ve dinî muhitin İslamî fetihle beraber oluşmaya başladığını, zühd hayatının buraya yerleşen sahabilerle geldiğini söyleyebiliriz. Bilindiği üzere İslam dini zühd hayatını teşvik etmiştir. Kuran-ı Kerim'in birçok ayeti insanları zühd hayatını yaşamaya ve bu dünyanın geçici güzelliklerinden uzak durmaya çağırmaktadır. Ancak İslam'daki zühd hayatı Hristiyanlıktaki ruhban sınıfının anladığı şekilde dünyadan tümüyle el- etek çekmek şeklinde değildir. Bilakis bu hayatın gerektirdiği ihtiyaçları karşılayacak sebeplerin arkasında koşmayı ihmal etmeyen mutedil bir zühd anlayışıdır. *و ابتغ فيما آتاك الله الدار الآخرة و لا تنس نصيبك من الدنيا و احسن كما أحسن الله إليك* “Allah'ın sana verdiği şeylerde ir ş yurdunu ara. Bu dünyadan da nasibini unutma Allah'ın sana iyilik yaptığı

¹ Bu konu için bk. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1992, XII, 471-514.

² Steven Runciman, II, 185-201; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, XII, 550; Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Ankara 1993, s. 20.

³ Becker, “Eyyubiler”, İA, IV, 424-429.

*gibi sen de iyilik yap”*¹ mealindeki Ayet-i Kerime’nin buyurduğu gibi insanın bu dünyadaki hayata da önem vermiştir. Tabi ki İslam’da ilk zâhid kişi Hz. Peygamberdi. Bir gün bir sahabî Peygamber’in yanına gelmiş ve *يا رسول الله دلني على عمل إذا عملته أحبني الله و أحبني الناس فقال* “الرسول إزهد في الدنيا يحبك الله وازهد فيما عند الناس يحبك الناس” Ya Rasulullah bana bir amel göster ki onu yaptığım zaman Allah da beni sevsin insanlar da beni sevsin” demiş. Rasulullah “ *Dünyalıklara rağbet etme ki Allah seni sevsin, İnsanlarda var olan şeylere rağbet etme ki insanlar seni sevsin*” buyurmuştur. Peygamber’den sonra başta Suffa ehli olmak üzere Hz. Ebu Bekr, Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer, Ebu’d-Derda ve Ebu Zer gibi sahabîler zühd hayatını yaşamaya çalışmışlardır. Fetih hareketleriyle beraber sahabiler gittikleri yerde yaşam tarzlarını da beraberlerinde götürmüşlerdir.

Harran bölgesinin fatihi İyaz b. Ğanem zahid sahabîlerden birisidir. İyaz b. Ğanem çok hoşgörülü ve cömert bir insandı. Öyle cömert bir insandı ki elinde ne varsa çevresine dağıtırdı. Bir misafiri geldiğinde yanında ne varsa onu ikram ederdi. Seferde ikram edecek bir şey bulamadıysa bineğini keser ve arkadaşlarına ikram ederdi. Bu cömertliğinden dolayı *Zadu’r-Rukb* (Yolcuların azığı) lakabını almıştı.² Cömertliğinin yanında çok emin ve dürüst bir insandı. Hims valiliği sırasında bazı kimseler Hz. Ömer’in yanına giderek devlet malını israf ediyor gerekçesiyle İyaz’ı şikâyet etmişlerdir. Hz. Ömer “*Mal kendisinin malıdır, dilediği gibi dağıtabilir. Ancak Allah’ın malından hiçbir şey vermediğini biliyorum*” diyerek hem İyaz’ın cömertliğini hem de onun kamu malına karşı olan hassasiyetini ifade etmiştir.³ İyaz b. Ğanem Hims valiliğe atandıktan sonra akrabalarından birkaç kişi onun yanına gelerek bazı isteklerde bulunmuşlardır. İyaz onları misafir ettikten sonra her birine on dinar vererek onları memnun etmeye çalışmıştır. Fakat gelenler verileni az bularak İyaz’a

¹ el-Kasas 28/77.

² İbn Sa’d, *et-Tabakatu’l-Kübra*, III, 417-418.

³ İbn Sa’d, III, 417-418.

küsmüşlerdir. Bunun üzerine İyaz b. Ğanem misafirlerine “ *Ey amcamın çocukları! Vallahi akrabalığınızı inkâr etmiyorum. Ayrıca geldiğiniz yolun uzaklığını, çektiğiniz meşakkati de biliyorum. Hizmetçimi ve bana lazım olan bazı şahsi eşyaları satarak sizlere ir şeyler vermeye çalıştım. Az verdiysem kusuruma bakmayın*” dedi. Misafirleri ise “ Vallahi, Allah senin bu mazeretini kabul etmez. Sen şu anda Şam bölgesinin yarısının valisi durumundasın. Bize verdiğin ise bizi evimize ulaştırmayacak kadar azdır” dediler. Buna karşılık İyaz “Allah’ın malını çalmamı mı istiyorsunuz? Vallahi testere ile doğranacağımı bilsem dahi yine de bir tek kuruşu zimmetime geçiremem. Allah’ın malına ihanet edemem” diyerek onların teklifini reddetmiştir. Bu rivayetlerde de görüldüğü gibi İyaz çok dürüst ve güvenilir bir insandı. El-Cezire bölgesi gibi zengin bir bölgeyi fethetmiş ve bir süre buranın valililiğini yapmış olmasına rağmen terekesiz vefat etmiştir.¹

Harran’da İslamî kültürel ve dinî muhit Emeviler zamanında daha da kök salmaya başladı. Emevîler döneminde Harran bölgesi Bizans ve Ermeniye bölgelerine karşı gaza yapacak orduların garnizon merkezi oldu. Bunun neticesi olarak birçok Müslüman Arap aşireti ile beraber bazı sahabîler de bu bölgeye yerleşmiş oldu. Emevî halifesi el-Velid, H.90/M.709 yılında kardeşi Mesleme b. Abdülmelik’i bölgeye emir tayin edince, Mesleme el-Cezire eyaletinin merkezini Kınnesrin’den Harran’a taşıdı. Bu arada Emevî ailesinden birçok kişi Harran ve Hısn Meslemeye yerleşti.² Üçüncü Emevi halifesi Abdülmelik Irak bölgesinde bazı başarılar elde etmiş olan kardeşi Muhammed b. Mervan’ı H.73/M. 692 yılında el-Cezire bölgesi valiliğine atadı. El-Cezire bölgesinin valisi olan Muhammed b. Mervan burada bir saray yaptırarak ilmî ve idarî kadrosunu oluşturmaya başladı. Bilindiği üzere Emeviler döneminden itibaren

¹ İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, Beyrut 1988, VII, 171; İbnu’l-Esir, *Usdu’l-Ğabe Fi Ma’rifeti’s-Sahabe*, IV, 163-164.

² Barhabeuse, *Ebu’l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, I, 190; Şeşen, s. 10.

İslam dünyasında dinî nasları farklı yorumlamaktan kaynaklanan itikadî hizipleşmeler de meydana gelmeye başlamıştı. Bunun neticesinde farklı itikad mezheplerine mensup guruplar arasında hararetli tartışmalar da meydana geliyordu. Harran’da selef gurubunu temsil eden Meymun b. Mihran ile tevilci gurubu temsil eden el-Ca’d b. Dirhem¹ arasında Allah’ın sıfatları konusunda tartışmaların olduğu kaynaklar tarafından zikredilmektedir.² H. 100/M. 718 yılında halife olan Ömer b. Abdülaziz devletin idarî cihazında büyük değişikliklere girişti. O zaman kadar genelde Emevi ailesinin önemli şahsiyetleri tarafından idare edilen el-Cezire bölgesine bölgenin önemli kabilesi Kays’ın bir kolu olan Katafan şubesine mensup Fazzara aşiretinden Ömer b. Hubeyra el-Fezzeri’yi tayin etti. Ömer b. Abdülaziz, el-Cezire bölgesinin en büyük muhaddisi ve fakihi olan Meymun b. Mihran’ı da bölgenin harac memurluğuna getirmişti. Meymun b. Mihran ilk başta bu görevden sarfınazar etmek istediysen halifenin ısrarı üzerine bu görevi kabul etmek zorunda kaldı. ³ Ömer b. Abdülaziz’in yapmış olduğu bu atamalarla Harran’da yeni akımlara karşı selef akidesine bağlı idareci gurubu oluşturmak istediğini tahmin ediyoruz.

Abbassiler zamanında ise Harran ve çevresi İslam coğrafyasının önemli dinî ve kültürel merkezlerinden biri olmuştu. Hayat b. Kays’ın yaşadığı asırda İslam dünyası siyasî yönden bir çöküş ve parçalanma içinde olmasına rağmen ilim ve kültürel alanda olumlu bir gelişme içinde olduğunu görmekteyiz. Abbasi İmparatorluğu’nun siyasî yönden parçalanması neticesinde İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde yeni devletler ortaya çıktı. Bu yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla meydana gelen siyasî oluşumlar beraberinde yeni ilmi ve kültürel merkezlerin doğmasına sebep oldu. Yeni oluşan bu siyasî ve

¹ el-Ca’d b. Dirhem için Bkz: Ahmet Aslan, “Harranlı Düşünür el-Ca’d b. Dirhem’in Hayatı ve Görüşleri”, *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2006 Şanlıurfa, II, 371-382.

² İbn Kesir, IX, 382; ez-Zirikli, *el-A’lam*, Beyrut 1995, II, 120.

³ İbn Sa’d, VII, 177; İşıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, s. 49.

kültürel merkezler Bağdat ile yarışın içine girdiler. Bu durum ilmî ve kültürel alanlardaki rekabeti de beraberinde getirmişti. Merkezler arasındaki bu ilmî ve kültürel rekabet ilim ve kültürel hayata yeni bir ivme kazandırdı. Diğer yandan Emeviler ve Abbasilerin ilk dönemlerinde oluşan ilmî ve kültürel birikim meyvelerini bu dönemde vermeye başladı. El-Cezire bölgesinde Urfa, Harran ve Nusaybin okullarında Süryanî ve Sabîî asıllı alimler eski Yunan felsefe ve ilimlerini Arapçaya tercüme ederek İslam medeniyet hayatına büyük katkılar yapmışlardır. Çeşitli medeniyet ve kültürlerin kaynaşması neticesinde Müslüman kültürü yeni bir boyut kazanmıştı. Diğer yandan İslamî fetihler zirve noktasına ulaşmış Müslüman halklar heyecan devresinden sükûnet devresine geçmiş ve daha çok ilim ve ümranla uğraşmaya başlamışlardı. Bu asırda İslam dünyasındaki ilmî ve kültürel gelişmeye sebep olan bir başka etken de okul ve kütüphanelerin kurulmuş olmasıdır. Bundan önceki dönemlerde eğitim ve öğretim mescitlerde ya da emir ve âlimlerin meclislerinde yapılıyordu. Bu dönemde ise üniversitelere benzeyen okullar açılmış eğitim ve öğretim geniş halk kitlelerine yayılma imkânı bulmuştur. Selçuklular döneminde vezir Nizamulmülk, Batınî hareketlere karşı Müslümanları aydınlatmak maksadıyla Nizamiye medreselerini ülkenin her tarafına yaymıştır. Selçuklulardan sonra gelen Zengiler ve Eyyubiler zamanında gerek ümran gerekse kültürel alanlarda büyük gelişmeler yaşanmıştı. Zengiler ve Eyyubiler ülkenin her tarafına zaviye, rıbat ve tekkeler kurarak zühd hayatının gelişmesine de destek olmuşlardı. Şeyh Hayat'ın yetişmesinde etkin rol alan Şeyh Huseyin el-Bevvarî'nin zaviyesi de bunlardan birisidir. Zengiler ve Eyyubilerin zamanında Harran'a vali olan Muzafferuddin Gökbörü zamanında Harran en parlak dönemlerinden birini yaşadı. Şehirde ziraat, ticaret ve ilim hayatı gelişti.

A. İsmi ve Nesebi

Hakkında bilgi veren kaynakların çoğu ismini Hayat b. Kays b. Rahhal b. Sultan el-Ensarî el-Harranî şeklinde vermektedirler.¹ Ancak onunla bizzat görüşen İbn Cubeyr isminin Yahya (Hayat) b. Kays b. Abdülaziz b. Rahhal b. Sultan el-Ensarî el-Harranî olduğunu söylemektedir.² Künyesi Ebu'l-Berakat'ır. Kaynaklarda isminin Hayat b. Kays şeklinde geçmesinin sebebi Mudar kabilesinin önemli kolu olan Kays kabilesine mensup olmasından dolayıdır. Çünkü Arap geleneğine göre isim yapmış insanlar babasının adıyla değil mensup olduğu kabilenin adıyla kendilerini isimlendirirler. Malum olduğu üzere H.20/M.640 yılında İyaz b. Ğanem komutasındaki Müslüman ordular Harran'ın da içinde bulunduğu el-Cezire bölgesini fethetmişlerdi. İslamî fetihten önce bu bölge Rabia kabilesinin bir kolu olan Tağlib b. Vail'in ana yurdu idi. İslamî fetihten sonra ve özellikle Hz. Osman'ın halifeliği zamanında Mudar kabilesine mensup aşiretler Harran bölgesine gelip yerleşmişlerdi. Bu tarihten sonra bu bölge İslam tarihi literatüründe Diyar-ı Mudar adıyla anılmaya başlanmıştı.³ Hz. Ali ve Muaviye arasında geçen hilafet mücadelesinde Hz. Ali'yi desteklemek amacıyla Mudar kabilesine mensup Kaysî aşiretler bölgeye yoğun bir şekilde gelmiş ve yerleşmişlerdi. Çünkü bu bölgenin yerli ahalisi olan Tağlibliler Muaviye'nin safında yer almışlardı.⁴ Bu tarihlerden sonra Harran bölgesi Kaysî aşiretler gurubunun ana merkezlerinden biri olmuştu. Dolayısıyla asıl isminin Hayat b. Abdülaziz b. Rahhal b. Sultan el-Ensarî el-Harranî olduğunu tahmin ediyoruz. Neseb silsilesinden de anlaşıldığı üzere Medineli Ensar'dan olan Şeyh Hayat'ın ataları da

¹ ez-Zehebî, *A'lamu'n-Nubela*, XXI, 182; Ali b. Yusuf eş-Şettanufî, *Behcetü'l-Esrar Ma'denu'l-Envar*, Kahire 1330, s. 236.

² İbn Cubeyr, *Rihletü İbn Cubeyr*, Beyrut 1984, s. 219-220.

³ Bu konu için Bkz. el-Belazurî, *Fütuhu'l-Buldan*, s. 264; İşıltan, s. 31.

⁴ İbnu'l-Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih*, IV, 309-319. Kaysî aşiretlerin bölgeye hâkim olmak için Tağlib kabilesi ile uzun süren savaşları için Bkz. Ahmet Aslan, "İslamî Fetihden Emevî Döneminin Sonuna Kadar Diyar-ı Mudar(Harran Bölgesi)'da Arap Edebiyatı Çevresi, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, sayı: 22, İstanbul 2013, s. 1-22.

buraya yerleşen Kaysî aşiretindedir. Dolayısıyla Şeyh Hayat, Kaysî aşiretine mensub Medineli Ensardan olan bir ailenin çocuğudur. el-Ensarî nisbesi de buradan gelmektedir. Harran’da doğup büyümüş olmasından dolayı el-Harranî nisbesini almıştır.¹

B. Doğumu ve Yetiştmesi

Şeyh Hayat hakkında bilgi veren kaynaklar onun doğum tarihi ile ilgili malumat vermemektedirler. Ancak H. 581/M. 1185 yılında ve 80 yaşında Harran’da vefat ettiğini söylemektedirler.² Dolayısıyla 80 yıl yaşadığına göre onun H.501/M.1105 yılında Harran’da doğduğunu söyleyebiliriz. Şeyh Hayat’ın yetiştirme dönemi ile ilgili bilgilere de sahip değiliz. Ancak o dönemin önemli ilim merkezlerinden biri olan Harran’da doğup büyüyen Şeyh Hayat’ın buradaki medreselere devam ederek önemli hocalardan dersler aldığını tahmin ediyoruz. Bununla beraber Şeyh Hayat’ın şahsiyetinin oluşmasında ve tasavvufî bilgileri tahsil etmesinde en etkili medresenin Harran’da bulunan Şeyh Ebu Abdullah Hüseyin el-Bevvarî’nin³ zaviyesi olmuştur. Büyük âlim ve Sufî olan Mucelli b. Yasin’in⁴ talebesi olan Şeyh Hüseyin el-Bevvarî, Harran’da bir zaviye tesis ederek öğrenci ve mürit yetiştirmeye çalışmıştır. Kaynakların verdikleri bilgilere göre Şeyh Hayat çocukluğundan itibaren elli yıl boyunca bu zaviyede yapılan ilim ve zikir halkalarına katılmıştır. Şeyh Hüseyin el-Bevvarî’ye talebe olan Şeyh Hayat hakkında bilgi veren kaynaklar onun elli yıl boyunca şer’î bir mazeretin dışında

¹ eş-Şettanufî, s. 236; Yusuf b. İsmail en-Nebhanî, *Camiu Keramati’l-Evliya*, Mısır 1974, I, 410; İbnu’l-İmad, *Şezaratu’z-Zeheb*, Mısır 1979, IV, 269.

² Abdülvahhab eş-Şa’ranî, *et-Tabakatu’l-Kübra*, Mısır 2010, I, 153; eş-Şettanufî, s. 236.

³ Şeyh Hüseyin el-Bevvarî’nin Börüler ailesine mensup ya da onların emrinde çalışan bir hoca olduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü Şeyh Hayat’ın yaşadığı zamanda Harran şehri bir süre Muzafferuddin Börü tarafından idare ediliyordu. (Bu konu için Bkz. *Doğuştan Gümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1992, VII, 565.)

⁴ Micelli b. Yasin’in zürriyeti halen Harran’ın takriben 7 km. kuzeyinde bulunan Minare köyünde Micelli ailesi adı altında varlığını sürdürmektedir (Ahmet Aslan).

bütün vakit namazlarını buradaki cemaatle beraber kıldığını ve zikir ile ilim meclislerine katıldığını ifade etmektedirler.¹ Şeyh Hayat el-Harranî'nin tahsil durumu hakkında da fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak elimizde az bir kısmı mevcut olan hikmetli sözlerine baktığımızda özellikle tasavvuf ilmi ile ilgili derin bilgisinin olduğunu görmekteyiz. Söylemiş olduğu hikmetli sözler derin anlamlı ve İslam tasavvuf düşüncesini özetler mahiyettedir. Dolayısıyla bu gibi sözleri söyleyen Şeyh Hayatın iyi bir eğitim aldığını söyleyebiliriz. Zaten Haran gibi bir yerde doğup büyüyen Şeyh Hayat'ın yüksek derecede eğitim almamış olması düşünülemez.

C. Dinî Şahsiyeti

Şeyh Hayat hakkında bilgi veren kaynaklar daha çok onun keramet ve himmetlerine yer vermişlerdir. Zaten Şeyh Hayat bir âlimden çok bir hal insanıdır. Bu eserlere göre Şeyh Hayat b. Kays büyük bir veli, Allah'ın yakın dostu, tam anlamıyla bir mürşid-i kâmilidir. Himmet sahibi olup tasavvufta yüksek makamlara kavuşmuş bir evliyadır. Keşf ve kerametleri herkes tarafından malum olan birisidir. Allahu tealaya yakınlık derecesi bakımından yüksek bir mevkide bulunuyordu. Hakikat ilimlerinde derin bilgisi vardı. İlimde ve tarikatta o kadar önemli bir mertebeye ulaşmıştır ki himmet ve tasarrufları yed-i beyza'ya benzetilmiştir. Bilindiği üzere yed-i beyza Hz. Musa aleyhisselam'ın mucize olarak gösterdiği beyaz ve parlak olan sağ elidir. Hz. Musa aleyhisselam istediği zaman bu sağ elini yakasına sokup çıkardığında bu elinden güneş gibi bir ilahi nur parlardı. Bunu gören düşmanları korkup kaçarlardı.²

Şeyh Hayat'ın nasıl bir hal adamı olduğunu anlamak için Ali b. Yusuf eş-Şattanufi, *Behcetü'l-Esrar ve Ma'denu'l-Envar* isimli eserinde hakkında söylemiş olduğu sözleri burada zikretmek faydalı olacak

¹ eş-Şattanufi, s. 236; en-Nebhanî, I, 410; İbnu'l-Mulakkin, *Tabakatu'l-Evliya*, Kahire 1994, s. 430.

² İbrahim Düzen, *Hz. İbrahim (a.s.)'i Anma Şanlıurfa 1. Kültür ve Sanat Haftası Faaliyetleri*, 9-116.

kanaatindeyiz. eş-Şattanufi Şeyh Hayat için aşağıdaki güzel sözleri söylemiştir:

الشيخ حياة بن قيس من أجلاء المشايخ و عظماء العارفين و أعيان المحققين صاحب الكرامات الخارقة و الأحوال الفاخرة و المقامات الرفيعة والجلالات الجسيمة و الهمم الفخيمة والبدايات العظيمة صاحب الفتح السنى و الكشف الجلى و القدر العلى له المقر السامى من القرب و الطور العالى فى الحقائق و المعراج الرفيع فى المعارج و الترقى فى درجات التمكين و السبق إلى منازل التقدم و هو أحد أركان هذا الشأن و صدور أئمة و أعلام العلماء بأحكامه و رؤساء القادة إليه و هو أحد من أظهره الله تعالى للخلق و صرفه فى الوجود و خرق له العوائد و أظهر على يديه العجائب و نطقه بالمغيبات و مكنه من أحوال اهل النهايات

Şeyh Hayat en büyük şeyhlerden, en büyük ariflerden ve en yüksek mertebeye ulaşan seçkin erenlerdendir. Harikulade kerametlerin, güzel hallerin, yüce makamların, büyük azametlerin, yüce himmetlerin ve büyük alametlerin sahibi idi. Şimşek gibi parlayan fethin, herkese ayan olan keşfin ve yüce mertebelerin sahibidir. Şeyh Hayat'ın Allah'a yakın olma hususunda yüksek bir derecesi, hakikatlere muttali olmada yüksek mertebesi, yüce miracı, temkinde büyük terakkisi ve yüce makamları elde etmede ön saflarda yer alan büyük bir şeyhtir. Bu yolun (tasavvufun) önemli şahsiyetlerinden biridir. Tasavvuf ilminin hükümlerini en iyi bilen ve bu alanın tanınmış simalarının en önde gelen şahsiyetlerden biridir. O Allah'ın insanlara şeyh olarak gönderdiği, bu dünyada kendisine tasarruf hakkı verdiği, gayb hakkında konuşturduğu ve zirve makamlara ulaşan şeyhlerin hallerine erme imkânı verdiği kişilerden birisidir.¹

Yine kaynaklara göre Şeyh Hayat güler yüzlü, yumuşak huylu, merhametli ve çok cömert bir insandı. Gece ibadetlerini çok yapardı. O gerek ilim gerekse hal sahiplerine ışık tutmuş ve kendisine hal ve

¹ eş-Şattanufi, s. 236; Müslüm Abacı, *Hayat b. Kays el-Harrani ve Harran*, Şanlıurfa 2004, s. 7.

zühhd yönünden reislik verilmiş ve eş-Şeyh el-Kudve unvanı verilmiştir. Şeyh Hayat inzivayı seven, zaman zaman inzivaya çekilen bir şeyhti. İlmiyle amel eden, inancını en üst seviyede yaşayan bu mutasavvıf, sahip olduğu bu özellikleriyle halkın ve idarecilerin gönlünde de taht kurmuştu. Halk kendisine büyük hürmet gösterir, aralarındaki sorunları çözmek için kendisine başvururdu. Bölge halkı arasında Şeyh Hayat uzlaştırmacı bir kişiliğe sahipti. Harran iklim itibarıyla kurak bir bölgedir. Bazı yıllarda yağmur yağmadığı için halk zor durumda kalırdı. Bu gibi zamanlarda Harran halkı Şeyh Hayat b. Kays hazretlerine koşar onun duasını alır, duasının himmet ve bereketiyle yağmur yağar, halk susuzluktan kurtulurdu.¹

Harran'ın merkez camisi olan Camiu'l-Firdevs'in imamlığını da yapan Şeyh Hayat'ın şöhreti zamanın sultanlarına kadar ulaşmıştı. Zamanın mücahid sultanları onun himmet ve dualarını almak için onu sıkça ziyaret ederlerdi. Halep Atabeyi Nureddin Zengi, Hayat b. Kays el-Harranî'yi çok kere ziyaret etmiş ve Haçlılara karşı savaşlarında azim ve himmetinin kuvvetlenmesi için onun duasını almıştı. Yine İslam birliğini sağlamaya çalışan ve Haçlılara karşı büyük cihadı açan Selahaddin Eyyubi, Harran'a geldiği zaman ilk önce Şeyh Hayat'ı ziyaret eder ve onun dualarını isterdi. Ancak Selahaddin Eyyubi bir keresinde Şeyh Hayat'tan dua talep ettiğinde kendisine uyarı mahiyetinde Musul'a sefer düzenlememesini istemiştir. Bu uyarıyı dikkate almayan Selahaddin Musul'a düzenlediği seferde başarısızlığa uğramıştır.²

Evliyanın büyüklerinden birçoğu Şeyh Hayat'ın hallerini beğenip söylediklerini tekrar etmişler ve birçok âlim de onun büyüklüğünü her vesile ile dile getirmeye çalışmıştır. Mesela Şeyh Ebu Abdullah el-Kuraşî "Hayatta iken keramet gösterip de ölümden

¹ en-Nebhanî, II, 56; eş-Şa'ranî, I, 153.

² en-Nebhanî, II, 55; İbnü'l-Mulakkîn, 430; eş-Şa'ranî, I, 153; Mola Cami, *Nefahatu'l-Üns Min Hadarati'l-Kuds*, Tahran 1918, s. 612. s. 612; İbnu'l-İmad, IV, 269.

sonra mezarında da manevi tasarruf sahibi olan dört evliya bilirim. Bunlar Maruf el-Karhî, , Aldulkadir Geylanî, Ukeyl el-Menbicî ve Hayat b. Kays el-Harranî'dir"¹ demiştir

H. 580/M. 1184 yılında Harran'ı ziyaret eden ünlü seyyah İbn Cubeyr, Şeyh Hayat'ı ziyaret etmiş ve ziyaretini şöyle anlatmıştır: "Allah bu şehri dindar, iyi kişilerin oturduğu, kendini Allah'a adanmış insanların mekânı yapmıştır. Harran'da Ebu'l-Berakat Hayat b. Abdülaziz'i kendi adını taşıyan mescidin güneyinde inşa ettiği zaviyede ziyaret ettik. Şeyh Hayat 80 yaşını aşmıştı. Bizimle el sıkıştı ve hayırlı dualarda bulundu. Oğlu Ömer'i görmemizi tavsiye etti. Bu zaviyenin yanında oğlu Ömer'in zaviyesi de bulunuyordu. Ömer babasının izinde gitmektedir. Onda zahitlerde bulunan halleri gördüm."²

XVII. yüzyılın sonlarında Harran'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, Şeyh Hayat'ın bölge halkı üzerindeki etkisini şöyle anlatmıştır: Şeyh Yahya (Hayat)'nın ziyaret yeri Harran şehrinin dibindedir. O kutupluğa ayak basmış ulu sultandır. Harran kalesinin yanında çöl tarafında büyük bir kubbe içinde medfundur. Bedevi Araplar bu sultana son derece bağlıdırlar. Hatta Araplar arasında mühim bir mesele için yemin ettirmek icap ederse ta Basra, el-Ahsa, Umman'dan gelip bu sultan üzerine yemin ederlerdi. Araplar Şeyh Hayat'ın başı üzerine yemin etmiş olan kimsenin Allah'a yemin etmiş gibi sayarlardı.³

İbn el-Mulakkin *Tabakatu'l-Evliya* isimli eserinde büyük Şeyh Ahmed er-Rifaî ile ilgili bir kerameti anlatırken Şeyh Hayat el-Harranî'yi de zikretmektedir. Buna göre Şeyh Ahmed er-Rifaî H. 555 /M.1160 yılında bazı yakınları ve müritleriyle birlikte hacca gitti. Dönüşte Medine-i Münevvere'yi ziyaret etti. Medine'ye yaklaştığı sırada devesinden inip, yürüyerek Ravza-i Mutahhara'ya girdi. er-

¹ İbnü'l-İmad, IV, 269; eş-Şettanufî, s. 236; Mola Cami, s. 612.

² İbn Cubeyr, s. 219-220.

³ Cihat Kürkçüoğlu, *Tarih ve Tarım Şehri Harran*, Ankara 1995, s. 34; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, İstanbul 2009, s. 338.

Rifaî Hz. Peygamber'in kabri önüne gelince "Es-Selamu aleyke ya ceddi" dedi. Hz. peygamber kabirden "Aleyka es-Selamu ya veledi!" dedi. Bunun üzerine cezbeye gelen er-Rifaî diz çöküp "Uzakta iken benim yerime varıp toprağını öpsün diye ruhumu gönderiyordum. Şimdi bu şeref bedenime de nasip oldu. Uzat mubarek elini de dudaklarımla öpeyim" manasındaki şiir beytini okumuştı. Bunun üzerine Hz. peygamberin kabrinden dışarıya nurani bir uzanmış ve er-Rifaî bu eli öpmüştü. Bu olaya şahit bine yakın kişi vardı. Bu olaya şahit olan şeyhler arasında Hayat b. Kays el-Harranî de vardı. Bu sırada er-Rifaî Şeyh Hayat b. Kays'a teberrüken hırka giydirmiştir.¹

Şeyh Hayat irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve talebe yetiştirmeye de çalışmıştır. Bugünkü makamının bulunduğu yerde bir zaviye tesis ederek hem ilim de zikir halkaları icra etmiştir. Şeyh Hayat'ın bir ciltlik bir siret kitabı vardı. Bu eser kaybolmadan önce Şam'da bulunan zürriyetinin yanında bulunuyordu. Ancak bu eser Gazan Moğolların Harran ve Şam şehirlerini işgal etmeleri esnasında talan edilmiş ve kaybolmuştur.²

D. Vefatı

Şeyh Hayat, H. 581/M. 1185 yılının Cemadiyelûla ayının Çarşamba gecesini Harran'da vefat etti ve Harran'ın batı tarafında bulunan kabristana defnedildi.³ Kabri şu anda makam olarak ziyaret edilmektedir. Türbenin üzerinde bulunan daha sonra mescidin giriş kapısı üzerine konulan Arapça kitabede; Bu türbe H. 592 yılının Cemadi'l-Ahir ayında kendisi de şeyh, salih insan, zahid ve abid olan

¹ Cuma Hündür, *Şanlıurfa ve Çevresinde Zühhd ve Tarikatlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1998, s. 38; Süleyman Uludağ, "Harranî, Hayat b. Kays", *DİA*, XVI, 240.

² eş-Şettanufî, s. 236.

³ eş-Şettanufî, s. 36; Bakkal, s. 338; Kürkçüoğlu, s. 34.

Şeyh Hayat b. Kays'ın oğlu Ömer ve kardeşi Ebubekir ile kız kardeşinin oğlu Ali tarafından yapıldı ibaresi yazılıdır.¹

E. Kaynaklarda Anlatılan Kerametleri

Şeyh Hayat'ın kerametlerini anlatmadan önce keramet teriminin anlamını vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Keramet kelimesi sözlük anlamı ile alicenap, cömert manasındadır. Dinî istilah olarak Allah'ın bir kimseye cömertliğini, lütfunu, himayesini ve yardımını göstermesi manasında kullanılmıştır. Buna göre keramet özel bir anlamda Allah'ın velilerine bolca verdiği mucizeli lütuf ve ihsanlar demektir.² Keramet velilerin hayatında sayısız hikâyelerde esaslı bir şekilde söz konusu olmuştur. Bu kerametler vecd ile dolu dinî hayatın gerçekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kerametler veliler için yine de bir imtiyaz değil bir imtihandır. Şeyh Hayat'ın kaynaklarda geçen bazı kerametlerini ise şu şekilde vermeye çalışacağız.

İbnü'l-Kubbeytî adıyla bilinen Şeyh Ebu Talib Abdüllatif b. Ebi Ali el-Harranî şöyle der: Harran'da bir cami yapılıyordu. Sıra mihrabı yerine koymaya gelince kible konusunda camiyi yapan mimar ile Hayat b. Kays hazretleri arasında ihtilaf ortaya çıktı. Mimar inat edince Hayat b. Kays ustaya "Önüne bak kibleyi göreceksin" dedi. Tam bu sırada mimar önüne baktı. Bir de ne görsün. Ka'be önünde duruyordu. Bu duruma hayret eden mimar heyecanından yere düştü ve bayıldı.³

Necibuddin Abdülmümin el-Harranî şöyle demektedir: Bir gün Hayat b. Kays el-Harranî ile beraberindekiler hacca gitmek üzere sefere çıkmışlardı. Hac yolu üzerinde bulunan bir eve misafir olmuşlardı. Evin avlusunda bir ağaç vardı. Ümmü Gaylan adı ile

¹ Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Ankara 2001, s. 369; Hündür, s. 43.

² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 365.

³ eş-Şettanufî, s. 236; Hündür, s. 41.

bilinen bu ağacın altında istirahate çekildiler. Bu arada Hayat b. Kays'ın hizmetçisi ona " Ben hurma yemek istiyorum" dedi. Hayat b. Kays hizmetçisine " Ağacı salla, hurma düşer ve yersin" dedi. Hizmetçisi "Efendim bu ağaç Ümmü Gaylan ağacıdır. Hurma ağacı değildir" deyince Hayat b. Kays "Ben sana ağacı salla diyorum" dedi. Bunun üzerine hizmetçisi ağacı sallayınca misk gibi taze hurma dökülmeye başladı. Orada bulunanlar hurmaları yedikten sonra yollarına devam ettiler.¹

Hayat b. Kays el-Harranî'nin oğlu Ebu Hafs Ömer anlatıyor: Şeyh Rağıb er-Rehebî babamın ziyaretine gelmişti. O sırada babam sabah namazından sonra evinin kapısının önünde oturmuş kendi işi ile meşguldü. Rağıb er-Rehebi gelip kapının diğer tarafına oturmuştu. Babam onunla hiç konuşmamıştı. Şeyh Rağıb buna çok alınmıştı ve içinden "Ben ta Rehbe'den² kalkıp geldim. O bana hiç iltifat edip konuşmadı. Hiç böyle olur mu?" diye içinden söylenmişti. Babam Şeyh Rağıb'ın içinden geçenleri okudu ve hemen ona şöyle seslendi: "Benim hakkımda kalbinden geçirdiğin şu itirazından dolayı sana bir zarar geleceğinden korkuyorum. Bunun dış azalarında mı yoksa iç azalarında mı meydana gelmesini istersin?" Şeyh Rağıb "Dış azalarımda olsun" deyince babam elini uzattı. O anda Şeyh Rağıb'ın gözlerinden bir tanesinin şekli değişmişti. Şeyh Rağıb kalktı, hürmet gösterdi ve oradan ayrılıp memleketi olan Rehbe'ye geri döndü. Birkaç sene sonra ben bir yerde kendisi ile karşılaşmıştım. Gözünün iyileşmiş olduğunu gördüm. Şeyh Rağıb'a bu durumu sordum. Şeyh Rağıb " Bir zikir halkasına katılmıştım. Orada babanızın bir talebesi ile görüştim. Talebe ellerini hasta gözümün üstüne koydu ve gözüm hemen iyileşti" diye cevap verdi ve şunu ekledi: "O gün baban benim

¹ Molla Cami, s. 612; Şettanufî, s. 236; en-Nebhanî, II, 55.

² Rahbe şehri, Harran'ın takriben 200 km. güneyinde şimdi Suriye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalmış tarihi bir şehirdir. Bkz. Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldan*, III, 34-36.

gözüme parmağı ile işaret ettiğinde kalp gözüm açılmıştı ve onun feyzi ile birçok garip şeyler görmeye başlamıştım”.¹

Büyük bir şeyh ve aynı zamanda tüccar olan Ğanım b. Ya’la et-Tikritî, Şeyh Hayat’ın bir kerametini şöyle anlatıyor: Açık ve güzel bir günde bir gurup tüccarla beraber Yemen’den Hint okyanusuna bir sefere çıkmıştım. Gemi okyanusun ortasına gelince şiddetli esen fırtına ve dalgalara tutulduk. Nihayet gemi parçalandı. Ben bir tahta parçasına tutunarak dalgaların sürüklemesi ile kimsenin yaşamadığı bomboş bir adaya çıkabildim. Nimetleri bol olan bir adaydı. Adanın her tarafını dolaştım fakat etrafta hiç bir kimseyi göremedim. Adada dolaşırken bir mescit gördüm ve içeriye girdim. Mescitte dört kişi vardı. İçeri girdim ve onlara selam verdim. Bu dört kişi kıbleye yönelmiş zikir ve ibadetlerini yapıyorlardı. Selamlaştıktan sonra halimi hatırımlı sordular. Zikirlerini bitirdikten sonra benim durumu sormaya başladılar. Ben de başımdan geçenleri onlara anlatım. Günün geri kalan kısmını onların yanında geçirdim. O adamların Allah’a karşı teveccühlerini ve güzel bir şekilde ibadet ettiklerini müşahade ettim. Yatsı namazı vakti geldiğinde Hayat b. Kays hazretleri içeri girdi. Selam verip onların yanına oturdu. Dördü birden ayağa kalkarak Şeyh Hayat’a hürmet ettiler ve onu öne geçirdiler. Yatsı namazını Şeyh Hayat kıldırdı. Namazdan sonra sabaha kadar zikir ve ibadetle meşgul olduk. Sabah namazını da onun imamlığında cemaatle kıldık. Namazdan sonra Hayat b. Kays şöyle münacatta bulunmaya başladı:

يا إلهي لا أجد لي في غيرك مطمعا و لا إلهي غيرك منتجعا فوَقفت ببابك إطرأ إلى حجابك
حتي يكشف لي عن تفريج الكربة فاتحل إلي محاسن القربة و قد أوتقت نفسي عن السرور بك
ووسمتها بذكرك ولي فيها كوامن أفرح يرتاح إليها صبات أشواق و لي معك أحوال سيكشفها اللقاء
يا حبيب التائبين و يا سرور العارفين و يا قرة عين العابدين و يا أنس المنفردين و يا حرز
اللاجئين و يا ظهير المنقطعين و يا من حنت إليه قلوب الصديقين و به أنست أفئدة المحبين و عليه
علفت همة الخائفين

¹ eş-Şettanufî, s. 236; Hündür, s. 41.

Ey Yüce Allahım! Senin dışında hiçbir kimsede çıkar yol bulamıyorum. Senden başka iltica edeceğim başka bir kimse de yoktur. Senin huzurunda durdum hicabı önümden kaldır ki sana yakın olmanın huzurunu yaşayayım ve sıkıntılarımdan kurtulayım. Sadece seni sevmekle nefsimi güçlendirdim. Nefsimi sadece senin zikrinle meşgul olmaya alıştırdım. Onda sana olan özlemimi dindirecek gizli tuttuğum sevinçli hallerim vardır. Sana olan vuslatım gerçekleştiği zaman benim bu hallerimi ortaya çıkaracaktır.

Ey tövbe edenlerin sevgilisi! Ey ariflerin neşe ve sevgi kaynağı! Ey abidlerin gözbebeği! Ey yalnız kalmışların dostu! Ey kendisine iltica etmek isteyenlerin sığınağı! Ey ümidini kesenlerin dayanağı! Ey sıddıkların kalplerinin kendisinde ülfet bulup meylettiği, sevgililerin gönüllerinin kendisiyle dost olduğu ve korkanların himmetinin kendisine bağlandığı Yüce Rabbim! Şeyh Hayat, bu münacatını bitirdikten sonra ağlamaya başladı. O sırada etrafı aydınlatan nurlar gördüm. Geceyi bir aydınlık kaplamıştı. Daha sonra Hayat b. Kays mescitten çıktı ve şu beyitleri söylemeye başladı:

سير المحب إلى المحبوب زلزال
و القلب فيه من الأهوال بلبال
أطوي المهامة من قفر على قدم
إليك تدفعني سهول و جبال

Sevenin sevgilisine gitmesinde büyük bir sabırsızlık vardır
Çünkü kalpte korkulardan meydana gelen dehşetli bir üzüntü vardır

Ey sevgili! Ben ıssız çölleri yürüyerek katediyorum
Önüme çıkan bütün ovalar ve dağlar beni hep sana doğru sürüklüyor

Mescitte gördüğüm o adamlar bana “Bu şeyhe tabi ol” dediler. Bunun üzerine ben Şeyh Hayat’ı takip ettim. Mescitten çıkar çıkmaz yer ve gök, denizler ve dağlar, sahralar bizim ayaklarımızın altında dörülüyordu. Hayat b. Kays her adımını attığında “ Ya Rab! Hayat’a

hayat ver” diyordu. Kısa bir zaman sonra Harran’a vardık. Harranlılar henüz sabah namazını kılıyorlardı.¹

F. Hikmetli Sözleri

المتمكن من امره هو الذي لا يطفى نور معرفته نور ورعه و لا يتكلم في علم باطن ينقضه ظاهر ولا تحمله الكرامات على هتك أستار محارم الله
و حقيقة الوفا إفاقة السر عن رقدة الغفلات و فراغ الهمم عن جميع الكائنات
ومن أراد التواضع فليوجه نفسه إلى عظمة الله تعالى فإنها تنوب و تصفو و من نظر إلى سلطان الله تعالى ذهب سلطان نفسه لأن النفوس كلها فقيرة عند هيئته
و من أحب أن يرى خوف الله في قلبه و يكشف بآيات الله فلا يأكل إلا حلالا و لا يعمل إلا في سنة و ضرورة
وما حرم من حرم مشاهدة الملكوت و حجب عن الوصول إلا بشيئين بسوء الطعمة و أذى الخلق
يا أخي إستجلب حلاوة الزهد بقصر الأمل وإقطع أسباب الطمع بصحة اليأس
يا أخي تعرض لركة القلب بمجالسة أهل الذكر و إستجلب نور القلب بدوام الحذر و إستفتح باب الحذر بتطويل الفكرة و تزين لله تعالى بالصدق في جميع الأحوال و تحبب إليه بتعجيل الخطأ إليه
و إياك و التسوييف فإنه يغرق الهلكى و إياك و العفلة فإنها تسود القب و إياك و التواني فيما لا عذر فيه فإنه ملجأ النادمين فالزاهد ابن زمانه
و تعرض لعفو الله بحسن المراجعة
و الخوف رقيب العمل و الرجا شفيع المحب و بأول قدم يطلبه الصادق يجده
و علامة المرید الحقيقي أن لا يفتر عن ذكره و لا يمل من حقه و لا يستأنس بغيره و يلزم السنة و الفريضة فالسنة ترك الدنيا و الفريضة صحبة المولى فمن عمل بالسنة و الفرض فقد كمل أمره
و من زهد في الدنيا فقد نبه قدرها في نفسه فينبغي له أن يستحي من الله أن يتخذ غير بدلا بما لا قدر له عنده
و عند نزول البلا تظهر حقائق الصبر و عند مكاشفة الأقدار تظهر حقائق الرضى
و إياك أن تجعل الزهد حرفتك و لكن إجعله عبادتك
المحبة سمة المعرفة و عنوان الطريقة يتوصلون بها إلى لقاء الله

Kamil derecesine ermiş tasarruf sahibi insan odur ki marifeti (bilgiçliği) dindarlığını gölgede bırakmayan kişidir. Batinî ilimler hakkında söz ederken zahirî halleri ile çelişki içinde olmayan kişidir.

¹ ez-Zehebî, IV, 269; Molla Cami, s. 612; eş-Şettanufî, s. 236; en-Nebhanî, II, 55; Hündür, s. 39-40.

Kerametleri kendisini Allah'ın mahrem sırlarını çiğnemeye götürmeyen kişidir.

Vefanın hakikatı nefsi gaflet uykusundan uyandırmaktır. Her türlü dünya arzusundan kurtulup onlardan uzaklaşmaktır.

Kim tevazulu olmak istiyorsa nefsini Yüce Allah'ın azametine yönlendirmelidir. Allah'ın azametini idrak eden nefis Allah'ın büyüklüğü karşısında ezilir ve kendisine gelir. Kim Yüce Allah'ın kudretini görürse nefsinin kibri azalır. Çünkü Allah'ın heybeti karşısında bütün nefisler küçülür.

Kim Allah korkusunu kalbinde yaşamak isterse ve Allah'ın ayetlerine muttali olmak istiyorsa helal rızıktan başkasını yemesin. Sünnete aykırı bir iş yapmasın.

İnsanı vuslattan mahrum eden ve onun melakut yani metafizik âlemi görmesini engelleyen iki şey vardır. Bunlardan birincisi haram yemek ikincisi ise Allah'ın mahlûkatlarına zarar vermektir.

Ey kardeşim! Hayatta müstağni(beklentisi az olan) ol ki zühdün tadını çıkarasın. Sıhhatli ümitsizlik içinde ol ki sendeki tamahkârlık duygularının önüne geçebilesin!

Ey kardeşim' Kalbinin yumuşamasını istiyorsan Allah'ı zikredenlerle beraber ol. Onların meclislerine katıl. Kalp gözünün açılmasını istiyorsan her zaman günahlardan korunmaya çalış! Sürekli tefekkür halinde ol ki günahlardan korunma kapısını açabilesin. Her halinde ve her davranışında doğru olarak Allah'a hoş görünmeye çalış. Ona hızlı adımlarla koşarak kendini O'na sevdire.

Dini vecibelerini eda ederken zamanı heder etme! Çünkü zamanı iyi kullanmazsan zaman seni yok eder. Gaflete dalma! Gaflet hali uzun zaman devam ederse kalbi karartır. Bir mazeretin olmadan ibadetlerini ifa etmede tembellik edip ağırdan alma! Ağırdan almak pişman olacak insanların melceidir. Unutma ki sofi yaşadığı anının oğludur! Çok istiğfar ederek ve samimi nedamet göstererek geçmiş günahlarından Hüsnü niyet ile Allah'ın af ve mağfiretini iste.

Allah'tan korkmak kötü fiil işlememenin koruyucusudur. Ümit içinde olmak ise aşık olanın can kurtaranıdır. Aşkında sadık olan bir adım atmakla onu bulur.

Samimi müridin en önemli alameti bir an dahi olsa Allah'ı zikretmekten ayrılmaması, Allah'ın haklarından meyletmemesi ve Allah'tan başka herhangi bir kimseyle tam ünsiyet içinde olmamasıdır. Sünnet ve farzlara sınıksız sarılmasıdır. Sünnet dünyalıkları terk etmektir. Farz ise Allah ile beraber olmaktır. Kim sünneti ve farzı tam olarak yerine getirirse kâmil insan olur.

Kim bu dünyada zahid olmak istiyorsa nefsinin dünyanın değersiz olduğunu ikna etmelidir. Allah'ın yanında değersiz olan şeylere kıymet vermekten utanmalıdır. Musibet zamanlarında sabrın hakikati ortaya çıkar. Yani insanın sabırlı olup olmaması bela anlarında belli olur. Kadere rıza göstermek kötü kaderi görme anında belli olur.

Ey kardeşim! Zühdün senin mesleğin(geçim kaynağın) olmasın Yani zühdünü gösteriş ve çıkar aracı yapma' Zühdü sadece ibadet amacıyla yaşa! Muhabbet (Allah sevgisi) Yüce Allah'ı tanımanın işareti ve tarikat ehlinin yol adresidir. Ehli tarikat muhabbet ile asıl sevgili ile buluşmaya çalışırlar ¹

Arapça asılları elimize geçmeyen aşağıdaki hikmetli sözler de Seyh Hayat'a aittir.

Aşk kalbi korku ile ünsiyet arasında bırakır. O bir taifenin veya ehli tarikin mahbuba bağlanmasının, sevgiliye vasıl olmanın belirgin alametidir. O akla tad, ölüme lezzet veren bir keyfiyettir. Asla sarsılmaz. Onu tadan kişide hal, vecd ve keşf gibi hallerin coşması ile hak zahir olur. Kişinin bütün varlığının coşması, ona karşı verilecek mükâfatın büyüklüğü kişiye müşahade şevkini tattırır. Kabuklu fıstıkların değeri özleri iledir. İnsanların değeri ise akıllarıyladır. Saraylar da içindekilerle değer kazanır. Sevgililer sevgilileriyle övünürler. Aşk ateşi yanınca kişinin her türlü bencil duygularını

¹ eş-Şettanufî, s. 236; eş-Şa'ranî, I, 153.

öldürür, ruhanîyetini yükseltir. Birçok sırları yok eder birçok sırları da olduğu gibi bırakır. Çünkü ardında silinmeyecek izler de bırakır.¹

Şeyh Hayat hakkında bilgi veren kaynaklar aşağıdaki şiir beyitlerini ona nisbet etmektedirler.²

يا واجد الحق أوجد الحقوق كلها
و إن عجزت عنها فهو من الأكابر
وما الحب إلا خطرة ثم نظرة
تنسي لهيبا بين تلك السرائر
إذا سكن الحق السريرة
ضوعت ثلاثة أحوال لأهل البصائر
فجال بعيد السر عن كنه وجده
ويحصره للشوق في حال حائر

Ey Hakk(Allah)'ı bulan kişi! Allah'ın senin üzerine düşen bütün haklarını ver

Eğer bunu yapamıyorsan büyük günah işlemiş olursun
Aşk, kalplerdeki alevli yangınları unutturan
Bir anlık bir hatırlama ve bir bakıştan ibarettir
Eğer Hak(Allah) insanın kalbine tam yerleşirse
Basiret sahibi insanlara üç hal ziyade verilir
Derin sır sahibi kişi aşk tutkusunun içinde dolaşarak
Şaşkın bir şekilde özlem çemberi içinde kıvrılır durur

Sonuç

Hayat b. Kays el-Harranî H. 501/M. 1105 yılında Haran'da doğdu. Hayat b. Kays çocukluğundan itibaren o zaman Haran'da bulunan medreselere devam ederek büyük hocalardan dersler almıştır. Özellikle Büyük şeyh Ebu Abdullah el-Bevvarî'nin

¹ Hündür, s. 42.

² eş-Şettanufî, s. 236.

Harran’da kurmuş olduğu zaviyeye devam ederek ilim ve tasavvuf bilgileri alarak kendisini yetiştirmiştir. Şeyh Hayat sadece ilim öğrenmekle kalmamış ilmi ile amel eden evliyanın büyüklerinden ve ariflerin en ile gelenlerinden biri olmuştur. Elimizde çok az bir kısmı bulunan hikmetli sözlerine baktığımızda İslami zühd felsefesine vakıf bir âlim ve zahid olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Hayat’ın yaşadığı dönemde İslam coğrafyası hem siyasî hem de kültürel yönden büyük bir parçalanma dönemi içinde idi. Büyük Selçuklu Devleti’nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan Atabeyler emirlikleri zamanında Şîî-Batınî hareketler artmış ve İslam siyasî birliğini tehdit eder hale gelmişti. İslam âlemindeki bu siyasî ve kültürel bölünmüşlüğü fırsat bilen o zamanın Avrupa devletleri Haçlı seferlerini başlatarak Anadolu ve Suriye coğrafyasının bir kısmını Müslümanlardan almayı başarmıştı. Ancak Zengi Emirleri ve daha sonra Selahattin Eyyubi gibi büyük sultanlar İslam siyasî birliğini sağlamaya çalışarak Haçlılara karşı cihad’ın bayraktarlığını yapmaya gayret etmişlerdir. İşte böyle buhranlı bir dönemde yaşayan Şeyh Hayat b. Kays bulunduğu çevrede toplumun önemli bir dini rehberi olmuştur. Hem halkın hem de o dönemin idarecileri için sıkıntılı zamanlarda himmetine başvurulmuş önemli bir mürşid olmuştur.

Şeyh Hayat, hayatını bir abid ve zahid olarak geçirmiş iyi halleri yumuşak huyu ve cömertliğiyle çevresindeki insanların manevi önderi olmuştur. Göstermiş olduğu kerametleriyle büyük bir şeyh ve veli olduğunu da ispatlamıştır. Şeyh Hayat talebe de yetiştirmiştir. Şeyh bölgedeki halk üzerinde çok büyük bir manevi etkisi olmuş hatta dönemin Hristiyanlara karşı cihad eden Müslüman komutan ve liderler onun himmet ve dualarını almaya çalışmışlardır. Şeyh Hayat ehli tasavvufun önemli şahsiyetleri tarafından da takdir edilmiş ve Büyük Şeyh Ahmed er-Rifaî tarafından hırka giydirilmiştir. Bazı âlimler tarafından hayatta tasarruf selahiyetine sahip dört büyük şeyhten biri sayılmıştır. Şeyh

Hayat 80 yaşında iken H.581/M.1185 yılında Harran’da vefat etmiştir.

Kaynaklar

Abacı, Müslüm, *Hayat b. Kays el-Harrani ve Harran*, Şanlıurfa 2004.

Aslan, Ahmet, “ Harranlı Düşünür el-Ca’d b. Dirhem’in Hayatı ve Görüşleri”, *I Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, Konya 2006, I-II.

-, “ İslamî Fetihden Emevî Dönemi’nin Sonuna Kadar Diyar-ı Mudar (Harran Bölgesi)’da Arap Edebiyatı Çevresi”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 2013, 22.

Bakkal, Ali, *Harran Okulu*, İstanbul 2009.

Barhabreuse, Ebu’l-Farac, *Ebu’l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, I-II.

Cami Mevlana Abdurrahman Ahmed, *Nefahatu’l-Üns Min Hadarati’l-Kuds*, Tahran 1918.

C.H. Becker, “Eyyubiler”, *İA*, IV, İstanbul 1993.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004.

Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, İstanbul 1974.

Düzen, İbrahim, Hz. İbrahim (a.s.)’i Anma Şanlıurfa 1. Kültür ve Sanat Haftası Faaliyetleri, Şanlıurfa 1991.

el-Ğamidî, Ali Muhammed Code, *Biladü’s-Şam Kubeyli’l-Ğazvi’s-Salibi*, Mekke 1992.

Hündür, Cuma, *Şanlıurfa ve Çevresinde Zühhd ve Tarikatlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, HRÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1998.

Işıltan Fikret, *Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan h.210=m.825’e Kadar)*, İstanbul 1960.

İbn Cubeyr, *Rihletu İbn Cubeyr*, Beyrut 1984/1404.

İbnu'l-İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zeheb Fi Ahbari Men Zeheb*, Mısır 1979.

İbnu'l-Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih*, Beyrut 1963, I-XII.

-, *Usdu'l-Ğabe Fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Beyrut, I-V.

İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 1988, I-XIV.

İbnu'l-Mulakkın, Siracuddin, *Tabakatu'l-Evliya*, Tah: Nureddin Şeribe, Kahire 1994.

İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kubra*, Beyrut, I-VIII.

İbn Tağriberdî, *en-Nucumu'z-Zahira*, Mısır 1956, I-XVI.

Karakaş, Mahmut, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Ankara 2001.

Kürkçüoğlu, Cihat, *Tarih ve Tarım Kenti Harran*, Ankara 1995.

en-Nebhanî, Yusuf b. İsmail, *Camiu Keramati'l-Evliya*, Mısır 1974.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, I-III, Ankara 1989.

eş-Şa'ranî, Abdülvahhab b. Ahmed, *et-Tabakakatu'l-Kübra el-Musemmatu Bi levakib'l-Envar Fi Tabakati'l-Ahyar*, I-XI, Mısır 2010.

eş-Şettanufî, Ali b. Yusuf, *Behçetu'l-Esrar ve Ma'denu'l-Envar*, Kahire 1330.

Şeşen, Ramazan, *Harran Tarihi*, Ankara 1993.

et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed, *Tarihu't-Taberî*, Tah: Muhammed Ebu'l-Fida, I-XII, Beyrut 1982.

Uludağ Süleyman, " Harrani Hayat b. Kays, *DİA*, İstanbul 1997, XVI.

Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldan*, I-V, Beyrut 1986.

Yıldız, Hakkı Dursun, (Redaktör) *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XIV, İstanbul 1992.

ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lam*, I-XIII, Beyrut 1995.